

2. Van Dijk J. "Criminal Victimization in International Perspective. Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS" [Electronic source] / Jan van Dijk, John van Kesteren, Paul Smit. – No. 257, Onderzoek en beleid, 2007. – P. 249-252. – Access mode : http://www.unicri.it/wwd/analysis/icvs/pdf_files/ICVS-2004_05report.pdf
3. Van Kesteren J. "Some main results on international comparison and trends. Results from the International Crime Victims Surveyed the European Survey on Crime and Safety" [Electronic source] / John van Kesteren. – Tilburg : INTERVICT, Tilburg University, 2008. – Access mode : <http://ssrn.com/pa-per=1117972>
4. Criminal Victimization, 2012 / [Jennifer Truman, Ph.D., Lynn Langton, Ph.D., Michael Planty, Ph.D.]. Bureau of Justice Statistics. U.S. Department of Justice // Bulletin. – October 2013. – 17 p.
5. Manual on Victimization Surveys. United Nations Office on Drugs and Crime United Nations Economic Commission for Europe [Electronic source]. – United Nations, Geneva, 2010. – Access mode : https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Crime-statistics/Manual_on_Victimization_surveys_2009_web.pdf
6. Serdiuk P. "Where to find the actual numbers of criminal victimization?" / Pavel P. Serdyuk // *Pravo tha derzhavne upravlinnya*. – 2011. – № 1. – P. 90-98.
7. Ruschenko I. *Sotsiolohiya zlochinnosti* [Sociology of crime] : monograph / Igor P. Ruschenko. – Kharkov : Publishing National University of the Interior Affairs, 2001. – 370 p.
8. Voigt L., Thornton, Jr. W., Seaman J. *Criminology and Justice* / [Lydia Voigt, William E. Thornton, Jr., Leo Barrile, Jerrol M. Seaman]. – New-York : McGraw-Hill, Inc., 1994. – 698 p.
9. Mennyng A. *Povedenie zhyvotnykh. Vvodnyy kurs* [Behavior of animals : Initial course] / Aubrey Mennyng / Transl. by Zorynaya Z.A., Poletaeva Y.Y. ; ed. with a foreword by L.V. Krushynskoho. – Moscow : Mir, 1982. – 360 p.
10. Tynberhen N. *Sotsial'noe povedenie zhyvotnykh* [Social animal behavior] / Nykolaas Tynberhen / Transl. from engl. by Y.L. Amchenkova ; ed. by acad. RAS P.V. Simonov. – Moscow : Mir, 1993. – 93 p.

УДК 343.21 (477) «11/12»

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПЕРІОД РОЗДРОБЛЕНОСТІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ (XII – XIII СТ.)

Бабаніна В.В., к.ю.н., доцент

*Національна академія внутрішніх справ, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
Siktoria@mail.ru*

Досліджено особливості зародження й розвитку кримінального законодавства в період роздробленості Київської Русі (XII – XIII ст.). Охарактеризовано теоретичні положення щодо змісту та форм систематизації й уніфікації законодавства цього періоду, визначено місце й роль цих процесів у суспільстві та державі, а також його вплив на розвиток кримінального законодавства України.

Ключові слова: кримінальне законодавство, період роздробленості, Київська Русь, нормативно-правовий акт, нормотворчість, кримінально-правові норми, устави.

РАЗВИТИЕ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ПЕРИОД РАЗДРОБЛЕННОСТИ КИЕВСКОЙ РУСИ (XII – XIII ВВ.)

Бабанина В.В.

*Национальная академия внутренних дел, пл. Соломенская, 1, г. Киев, Украина
Siktoria@mail.ru*

Исследованы особенности возникновения и развития уголовного законодательства в период раздробленности Киевской Руси (XII – XIII вв.). Охарактеризованы теоретические положения относительно содержания и формы систематизации и унификации законодательства этого периода, определены место и роль этих процессов в обществе и государстве, а также его влияние на развитие уголовного законодательства Украины.

Ключевые слова: уголовное законодательство, период раздробленности, Киевская Русь, нормативно-правовой акт, нормотворчество, уголовно-правовые нормы, уставы.

DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW DURING DISINTEGRATION OF KYIVAN RUS (XII – XIII CENTURIES)

Babanina V.V.

*National academy of internal affairs, square Solomianska, 1, Kiev, Ukraine
Siktoria@mail.ru*

The features of the origin and development of criminal law during the disintegration of Kievan Rus (XII – XIII centuries) are determined. Theoretical provisions regarding content and forms of systematization and unification of the legislation of the period are characterized. The place and role of these processes in the society and the state, as well as its impact on the criminal legislation of Ukraine are determined. Basic criminal prohibitions, effect of the criminal law in space and time regarding the range of people as well as the construction of criminal regulations are determined. It is concluded on the implementation of security and regulatory functions by the criminal law.

The features of normative description of elements of crime are analyzed. It is noted that at this time, the rules have been developed on the basis of casual implication, often reflecting the emotional connection with the offense. Casual way of codification claims to be exhaustive description of every possible situation, which is why it resulted in creation of short legal texts. This primarily caused the fact that the legislator in this case drew attention to major incidents and situations, leaving all of the latter at the discretion of law enforcement officer. The article elucidates the development of the other institutes of criminal law, including repetition, recurrence, complicity, prior criminal activity, individual responsibility and punishment. It is emphasized that the fines in the system of punishment were stable source of income that ensured among other things fiscal nature of Old Russian justice. Although, according to the statutes, many crimes were punishable by secular laws, but at the same time ecclesiastical punishments mainly of material nature were used.

It is reported that the disorder in lawmaking created favorable conditions for the emergence of disparate, inefficient, and often contradictory to each other regulations which hampered the process of enforcement. The system of criminal law reflected primarily the legal policy of the then state, its legal transformations and reinforced common forms and methods of regulation and protection of the most important public relations.

Key words: criminal law, dissociation, Kyivan Rus, legal regulation, rule-making, criminal law, statutes.

Розвиток феодальних відносин, які в IX ст. допомогли створити Київську Русь, у XII ст. спричинили її розпад. Після розпаду роздірилося також законодавство, що проявилось переважно у формі уставів тих або інших великих та удільних князів щодо відповідних питань.

Зокрема, приймалися такі устави (княжі устави й уставні грамоти): а) Устав князя Володимира Святославовича про десятини, суди та людей церковних (XII ст.); б) Устав князя Ярослава про церковні суди (середина XII ст.); в) Уставна грамота Володимира-Волинського князя Мстислава Даниловича 1289 р.; г) Смоленські уставні грамоти (1136 р., 1150 р.); г) Устав Новгородського князя Святослава Ольговича про церковні десятини (1137 р.); д) Устав князя Ярослава про мости (60-ті рр. XIII ст.); е) Новгородський Устав великого князя Всеволода про церковні суди, людей і мірила торгіві (1136 р.); є) Рукописи князя Всеволода (XIII ст.). Розглянемо їх більш детально.

Устав князя Володимира Святославовича про десятини, суди та людей церковних (XII ст.) було прийнято на основі згоди між державою та церковною владою. Він відомий у семи редакціях XII – XIV ст. Що стосується безпосередньо кримінального законодавства, то в цих редакціях уже зазначалося про дію закону в просторі (ст.7 Оленінської редакції), про принцип індивідуальної відповідальності (ст.7 Синодальної редакції) [7, с. 140, 148]. Водночас Устав князя Володимира Святославовича містив перелік проступків, які ототожнювалися зі злочинами, а саме: не освячене церквою сумісне проживання чоловіка й жінки, тілесні ушкодження, незаконна лікувальна діяльність, наклеп, канібалізм (магічне людоїдство), крадіжка, розбій, статеві зносини з тваринами, залишення в небезпеці (ст.9 Синодальної редакції), зрада дружини чоловікові (ст.22 Синодальної редакції), зґвалтування (ст.ст.25-29 книги «Второзаконіє» розділу XXII), заборона статевого стосунку між близькими родичами (ст.ст. 6-21 книги «Левіт» розділу XVIII, ст.ст.10-21 книги «Левіт» розділу XX). Однак за ці злочини в Уставі князя Володимира Святославовича про десятини, суди та людей церковних не передбачався конкретний вид і розмір покарання, оскільки на нього впливала візантійська юрисдикція й законодавство.

Устав князя Ярослава про церковні суди (середина XII ст.). Якщо під час аналізу Уставу князя Володимира Святославовича про десятини, суди та людей церковних було встановлено, що в його змісті лише окреслювалися принципи церковного регулювання, то в Уставі князя Ярослава про церковні суди перелік церковних судів було наведено в розгорнутому вигляді, до того ж вказувався порядок порушення норми церковного права [7, с. 163].

Багато правопорушень, навіть сімейно-побутових, розглядалися з точки зору кримінального законодавства. Хоча відповідно до Уставу багато злочинів каралися світськими законами, однак паралельно застосовувалися також церковні покарання переважно майнового характеру [7, с. 166]. В Устав князя Ярослава про церковні суди, на відміну від Уставу князя Володимира Святославовича про десятини, суди та людей церковних, було включено нові склади злочинів: розірвання шлюбу (ст.ст.4, 17 Короткої редакції, ст.ст.4, 10, 18, 38 Розширеної редакції) або відмова від одруження (ст. 35 Розширеної редакції), народження позашлюбної дитини (ст.ст.5, 6 Короткої редакції), зґвалтування, вчинене групою осіб (ст.7 Короткої редакції), зрада чоловіка дружині (ст.8 Короткої редакції та Розширеної редакції), одруження без розірвання попереднього шлюбу (двоєженство) (ст.ст.9, 16 Короткої редакції та Розширеної редакції), розлучення через хворобу будь-кого з подружжя (ст.ст.10, 11 Короткої редакції та ст.ст.11, 12 Розширеної редакції), статевий зв'язок із близькими родичами та кумами (ст.ст.12, 15 Короткої редакції та ст.13 Розширеної редакції) або брата й сестри (ст.14 Короткої редакції), з тваринами чи монашкою (ст.18 Короткої редакції та ст.ст.20, 21 Розширеної редакції), між свояками (ст.ст.19, 21 Короткої редакції та ст.ст.22, 25 Розширеної редакції), чоловіка з двома сестрами (ст.20 Короткої редакції та ст.23 Розширеної редакції), двох братів з однією дружиною (ст.23 Короткої редакції та ст.27 Розширеної редакції), пасинка з мачухою (ст.22 Короткої редакції та ст.26 Розширеної редакції), особою іншого віросповідання або сумісні обіди, спілкування, проживання з такою особою (ст.ст.19, 49-51 Розширеної редакції), підпал (ст.13 Короткої редакції та ст.14 Розширеної редакції), примушування до одруження чи виходу заміж, якщо це призведе до самогубства або до замаху на нього (ст.24 Короткої редакції та ст.29 Розширеної редакції), створення перешкод батьками щодо одруження чи виходу заміж (ст.33 Короткої редакції), наклеп та образа чужої дружини в розпусних діях і зраді чоловікові (ст.25 Короткої редакції та ст.30 Розширеної редакції) або її побиття (ст.31 Короткої редакції та ст.42 Розширеної редакції), побиття дружиною чоловіка чи жінки жінкою (ст.40, 41 Розширеної редакції) або побиття дітьми своїх батьків (ст.43 Розширеної редакції), підрізання волосся або обрізання бороди (ст.26 Короткої редакції та ст.31 Розширеної редакції), блуд монахів, монахинь, попів або їх дружин, незаміжних дівчат (ст.ст.34-37 Короткої редакції та ст.ст.4, 44-46, 57 Розширеної редакції), блуд вітчима з усиновленою дочкою (ст.ст.24, 28 Розширеної редакції), різні види дітовбивства (ст.5 Розширеної редакції), заборона вживати деякі види м'яса (ст.47

Розширеної редакції), заборона священникам порушувати межі своїх приходів (ст.48 Розширеної редакції).

Також передбачалася кримінальна відповідальність за крадіжку (ст.ст.27, 28 Короткої редакції та ст.ст.32, 33 Розширеної редакції), вбивство (ст.29 Короткої редакції та ст.34 Розширеної редакції), бійки з покусанням (ст.30 Короткої редакції та ст.39 Розширеної редакції), згвалтування дівчини, заміжньої жінки або її побиття (ст.ст.2, 3 Розширеної редакції).

Уставну грамоту Володимира-Волинського князя Мстислава Даниловича 1289 р. було видано у зв'язку з політичними подіями. Вона відображала соціально-економічні умови існування Галицько-Волинської Русі, містила перелік злочинів у тій же формі й того ж типу, що передбачалися в Руській Правді щодо забезпечення вірника та городника (ст.1 Уставної грамоти) [6; 7, с. 210].

Смоленські уставні грамоти 1136 р. та 1150 р. відображають положення державної церковної організації одного з найбільших російських князівств у період феодальної роздробленості. Смоленські уставні грамоти склалися із чотирьох грамот: Уставної грамоти Ростислава (документ 1), грамоти єпископа Мануїла (документ 2), княжого дарованого запису (документ 3), анонімного уставного запису про розміри митних надходжень єпископу з міст Смоленської землі (документ 4) [7, с. 212-213]. Водночас у змісті зазначених документів передбачалися також злочинні діяння, за які винні підлягали провадженню церковному суду, а саме: самовільне розлучення, двоєженство, шлюб, у якому подружжя знаходиться в близьких родинних зв'язках, викрадення нареченої для шлюбу, образа жінки словом і ділом, вбивство із застосуванням різного зілля чи ліків, бійка між жінками, конфлікт між церковними слугами, спадкові справи, пов'язані з особами, які служать у церкві (ст. 11 грамоти Ростислава) [1]. Також уже було започатковано норму щодо посягання на територіальну цілісність і недоторканість держави (ст.16 грамоти Ростислава) [1].

Якщо порівняти Устав князя Володимира Святославовича про десятини, суди та людей церковних, Устав князя Ярослава про церковні суди та Смоленські уставні грамоти, то в останньому документі нових складів злочинів не було, окрім нововведень щодо процесуального законодавства. Наприклад, викрадення нареченої для шлюбу тепер не лише належало до церковної юрисдикції, а й могло розглядатися як єпископом, так і князем чи посадником [7, с. 212-213].

Устав Новгородського князя Святослава Ольговича про церковні десятини 1137 р. був законодавчим актом, що регулював відрахування на користь новгородських єпископів від судових доходів князя. Передбачалося навіть, скільки вбивця повинен заплатити штрафу князю та яка частина цього піде єпископу [10; 9]. Конкретних кримінально-правових заборон у зазначеному уставі не було, як і в *Уставі князя Ярослава про мости (60-х рр. XIII ст.)*, який належав до важливих пам'яток новгородського адміністративного законодавства, та *Рукописах князя Всеволода (XIII ст.)*.

Новгородський Устав великого князя Всеволода про церковні суди, людей і мірила торгіві 1136 р. містився в двох трактатах: Археографічному (XIV ст.) [2] та Соловецькому (XV ст.) [8]. Він є фактично компіляцією тексту Синодальної редакції Уставу князя Володимира про десятини, дублюючи всі кримінально-правові заборони.

У княжих уставах та уставних грамотах, як і в Руській Правді, під об'єкт кримінально-правової охорони підпадали особисті права й інтереси особи, інтереси державної влади та служби, а також інтереси зовнішньої безпеки держави, громадський порядок і моральність, встановлений порядок умов проживання, релігійні догми.

Норми склалися з диспозиції, яка в більшості випадків мала описовий характер, не маючи чітко вираженої матеріальної чи фізичної шкоди, та абсолютно визначеної санкції. Суб'єкт злочину аналізованої доби – це здебільшого фізична особа, хоча в багатьох випадках

існувала також відповідальність юридичних осіб, які точніше можна назвати колективним утворенням. Нижньої межі віку, з якого могла наставати кримінальна відповідальність фізичних осіб, у кримінальному законодавстві Київської Русі не було, як і будь-яких вказівок на здатність осіб усвідомлювати суспільну небезпечність своїх дій та керувати ними. Вік міг встановлюватися із семи років, крім того, явно «скажені» особи до відповідальності не притягувалися [4, с. 665].

Класифікації вини на форми й види ще не було. Тобто були доволі поширеними злочини з умисною формою вини, а що стосується злочинів із необережною формою вони, то вони практично не зустрічалися, оскільки з огляду на тогочасний ступінь суспільної небезпеки вони не містили в собі складу злочину.

Розвивалися також інші інститути кримінального права, зокрема повторності, рецидиву, співучасті, попередньої злочинної діяльності, індивідуальної відповідальності та покарання.

Єдиної системи обставин, що виключають злочинність діяння, ще не було, однак до них уже належали окремі казуальні випадки невинного спричинення шкоди. Що стосується обставин, які виключають злочинність діяння, то в кримінальному законодавстві Київської Русі розглядалися питання необхідної оборони та відбувалося зародження крайньої необхідності.

Слушно зазначає І.А. Ісаєв, що казуальний спосіб кодифікації є найбільш архаїчним в історії світової юридичної практики та претендує на вичерпний опис усіх можливих ситуацій, призводить до створення незначних за обсягом правових текстів. Це зумовлюється насамперед тим, що законодавець у такому разі звертає увагу на основні казуси й ситуації, залишаючи всі інші на розсуд правозастосовця [5, с. 6]. При цьому кримінально-правові норми аналізованого періоду вирізнялися особливою емоційністю не лише в диспозиціях норм під час характеристики способу вчинення злочину, а й у санкціях (наприклад, «во пса место», що, на думку деяких дослідників, означало «вбити як собаку») [3, с. 40]. Також передбачалася кровна помста. При цьому слід зазначити, що покарання призначалося відповідно до ієрархічного поділу суспільства на класи та тяжкості вчинення злочину.

Д. Кайзер зазначав, що до XV ст. на території Київської Русі діяли «горизонтальні» правові зв'язки, тобто кримінальні справи вирішувалися зацікавленими особами без участі держави. Лише після XIII ст. поступово встановлюються «вертикальні» правовідносини, коли ці справи починають вирішувати державні органи й посадові особи [11; 7, с. 18].

Покарання перестає бути справою самого потерпілого та набуває публічного характеру. Публічність кари починає поступово змінювати її приватний характер та індивідуальність. Цілями покарання стають самозбереження в широкому його значенні, під чим розуміють охорону основних благ особи, охорону загальної безпеки й компенсацію шкоди, яка настала в результаті вчинення злочину, а також певною мірою встановлення справедливості.

Під впливом церкви починають формуватися також каяття й моральне очищення. Крім того, церква починає пропонувати загальні начала, які допомагають сформуванню обставини, які пом'якшують та обтяжують призначення покарання, з огляду на більш уважний підхід до духовного стану злочинця [4, с. 665].

Діяли такі види покарань, як пограбування, віра, потік, продаж та штрафи (головництво, повернення крадених речей та урок), кровна помста. Різноманітні види штрафів домінували достатньо тривалий час. Смертна кара була відсутня. Тобто штрафи в системі покарання були стабільним джерелом прибутку, що забезпечувало також фіскальний характер давньоруського судочинства.

На формування кримінального законодавства XII – XIII ст. мало вплив візантійське, німецьке й скандинавське законодавство [12, с. 110]. Однак давньоруські закони писалися переважно давньоруською мовою, а не церковнослов'янською, при цьому розпочиналося стійке формування специфічної юридичної термінології. Техніка нормативної побудови

законодавчих актів була від початку казуальною, тобто ґрунтувалася на фіксації юридичних випадків, які із часом об'єднувалися. Норми конструювалися за принципом казуальної (причинної) імплікації, доволі часто відображаючи емоційне ставлення до злочину [3, с. 41]. Під «злочином» розуміли не лише образу, а й інше грубе порушення закону.

Отже, кримінальне законодавство Київської Русі суттєвих змін не зазнало. Пам'ятки цього періоду розвивали основні положення Руської Правди та відображали соціально-політичні умови періоду роздробленості Київської Русі. У проаналізованих документах, на відміну від Руської Правди, не передбачався такий вид покарання, як кровна помста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архив Ленинградского отделения Института истории СССР АН СССР // Коллекция 174. – Оп. 1. – Д. 3-4.
2. Собрание Археографической комиссии № 240 (середина XV в., Новгород) // Архив Ленинградского отделения Института истории СССР АН СССР. – Приложение к Новгородской 1 летописи. – Л. 174-178.
3. Георгиевский Э.В. К вопросу об особенностях нормативного построения древнерусских уголовных законов / Э.В. Георгиевский // Проблемы кодификации уголовного закона : история, современность, будущее (посвящается 200-летию проекта Уголовного уложения 1813 г.) : матер. VIII Российского конгресса уголовного права (30-31 мая 2013 г.) / отв. ред. В.С. Комиссаров. – М. : Юридлитинформ, 2013 – С. 38-41.
4. Георгиевский Э.В. Некоторые особенности уголовной ответственности в праве древнерусского государства / Э.В. Георгиевский // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (10-11 жовтня 2013 р.) / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Право, 2013 – С. 664-668.
5. Исаев И.А. Символизм правовой формы (историческая перспектива) / И.А. Исаев // Правоведение. – 2002. – № 6. – С. 6.
6. Полное собрание русских летописей : в 43 т. – СПб., 1846-2004. – Т. 2 : Ипатьевская летопись. – 1908. – 932 с.
7. Российское законодательство X – XX вв. : в 9 т. / под общ. ред. О.И. Чистякова. – М. : Юридическая литература, 1984–1994. – Т. 1 : Законодательство Древней Руси. – 1984. – 430 с.
8. Новгород, 1493 г. // Собрание Соловецкой библиотеки № 858/968. – Приложение к Кормчей книге. – Л. 552-557.
9. Щапов Я.Н. Княжеские уставы и церковь в Древней Руси XI – XIV вв. / Я.Н. Щапов. – М. : Наука, 1972. – 342 с.
10. Янин В.Л. Грамота князя Святослава Ольговича 1137 г. / В.Л. Янин // Феодальная Россия во всемирно-историческом процессе / отв. ред. В.Т. Пашуто. – М. : Высшая школа, 1972. – С. 443.
11. Kaiser D. The growth of Law in Medieval Russia / D. Kaiser. – Princeton : Princeton University Press, 1980. – 160 p.
12. Wieszynsky J. The Frontier in Early Russian History / J. Wieszynsky // The Russian Review. – New York, 1972. – № 2. – P. 110.

REFERENCES

1. *Arkhiv Leningradskogo otdeleniya Instituta istorii SSSR AN SSSR, kolleksiya 174, op. And, dela 3 i 4* [Archive of the Leningrad separation of Institute of history of the USSR of Academy of sciences of the USSR], Collection 174. is Inventory 1. is Business 3-4.

2. *Arkhib Leningradskogo otdeleniya Institutaistorii of SSSR AN SSSR, sobr. Arkheograficheskoy of komissii № 240, among. XV v., Novgorod, ll. 174 at. – 178, in prilozhenii k Novgorodskoy I letopisi* [Collection of the Arkheograficheskoy commission No 240 (middle 15 ages, Novgorod)] // Archive of the Leningrad separation of Institute of history of the USSR of Academy of sciences of the USSR. it is Appendix to Novgorod of a 1 chronicle. it is Chronicle 174-178.
3. Georgievskiy E.V. “To the question of the features of the regulative construction of Old Russian criminal laws” / E.V. Georgievskiy // *Problemy kodifikacii ugovnogo zakona : istoriya, sovremennost', budushee (posvyaschaetsya 200-letiyu proekta Criminal ulozheniya 1813 goda) : materials VIII Russian congress of criminal law (on May, 30-31, 2013)* / ed. V.S. Komissarov. – Moscow : Yuridlitinform, 2013 – P. 38-41.
4. Georgievskiy E.V. “Some features of criminal responsibility in the law of Old Russian state” / E.V. Georgievskiy // *Aktual'ni problemi kriminal'noyi vidpovi'dal'nosti : materials of international scientific practical conference (on October, 10-11, 2013)* / ed V.Y. Tatsii. – Kharkiv : Pravo, 2013 – P. 664-668.
5. Isaev I.A. “The symbolism of the legal form (historical perspective)” / I.A. Isaev // *Pravovedinie*. – 2002. – № 6. – P. 6.
6. Complete Collection of Russian Chronicles : in 43 vol. – St. Petersburg, 1846. – Vol. II : Hypation Chronicle. – Issue. 2nd – 1908. – 932 p.
7. *Rossiyskoe zakonodatel'stvo X-XX vv.* [Russian legislation of X-XX centuries] : in 9 vol. – Moscow : Yurydychna Literatura, 1984. – Vol. 1 : Legislation of Old Russia. – 1984. – 430 p.
8. *Sobr. Soloveckoy biblioteki № 858/968*. – 1493 g., Novgorod, ll. 552 –557, v *prilozhenii k Kormchey knige* [Collection of library Soloveckoy No 858/968. it is Appendix to Kormchey to the book. it is Chronicle 552-557].
9. Shchapov Y.N. *Knyazheskie ustavy i cerkov' v Drevney Rusi XI-XIV vv.* [Princes' statutes and the church in Old Rus in XI-XIV centuries] / Y.N. Shchapov. – Moscow : Nauka, 1972. – 342 p.
10. Yanin V.L. *Gramota knyazya Svyatoslav Ol'govicha v 1137 g.* [Charter of Prince Svyatoslav Olgovich of 1137, in the collection : Feudal Russia in the world historical process] / V.L. Yanin – Moscow : Vysshaia shkola, 1972. – 443 p.
11. Kaiser D. *The Growth of Law in Medieval Russia*. Princeton University Press, 1980.
12. Wieszynsky J. *The Frontier in Early Russian History*. The Russian Review. – NY, 1972. – № 2. – P. 110.

УДК 343.272+343.273: 34.05

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Пироженко О.С., к.ю.н., доцент

*Харківська гуманітарно-педагогічна академія, пров. Руставелі, 7, м. Харків, Україна
purojenko@mail.ru*

Досліджено питання правової регламентації спеціальної конфіскації в кримінальному законодавстві зарубіжних країн. Розглянуто приклади закріплення в законі норм про спеціальну